

РЕЦЕНЗІЇ

Микола Зимомря, Іван Зимомря

У СВІТЛІ НОВИХ ВИМІРІВ

Рецензія на монографію Тимофія Івановича Гаврилів
„Форма і фігура. Ідентичність у художньому просторі”
(Львів : ВНТЛ-Класика, 2009. – 480 с.)

З-поміж видань, що стали найбільш помітними у книжковому потоці за останні роки, заслуговують на увагу праці Михайла Наєнка („Художня література України”), Ярослава Поліщука („Пейзажі людини”), Петра Рихла („Творчість Пауля Целана як поетика діалогу”), Валентини Барчан („Творчість Теодосія Осмачки в контексті стильових та філософських вимірів ХХ ст.”), а також Євгенії Волощук („Чарівна флейта модерну”). У цьому зв’язку монографія „Форма і фігура. Ідентичність у художньому просторі” Тимофія Гаврилів видається характерною з огляду на актуальність вивчення цілого комплексу вагомих питань. Ідеться передусім про ті стрижневі, що охоплюють складники тексту: „форма” – „фігура” – „ідентичність у художньому просторі”. Незважаючи на те, що вони творять цілісність, видається доцільним виокремлювати їхнє місце у загальній структурі, бо ж вона покликана систематизувати тенденції розвитку художнього моделювання австрійської літератури другої половини ХХ ст.

Грунтовний рівень аналізу, виразний стиль, логічна послідовність викладу, добірна українська мова засвідчують непересічний рівень філологічної освіти автора, його майстерне володіння пером. Теоретична концепція оперта на міцний фундамент художніх текстів. Відзнаки заслуговує синкретичне поєднання в одному дослідженні проникливого аналізу художніх творів з умінням узагальнити і виділити провідні тенденції розвитку літератури. Т. Гаврилів – автор шістьох поетичних збірок, численних зразків малої художньої прози, одного роману, багатьох перекладів творів австрійських і німецьких письменників ХІХ – ХХ ст., зокрема, поезій Георга Гайма і Георга Тракля, п’єс відомих австрійських комедіографів ХІХ ст. Йоганна Непомука Нестроя і Фердинанда Раймунда, творів Томаса Бернгарда, статей із поетики й естетики художнього тексту німецького філософа Ганса-Георга Гадамера.

Варто наголосити: висвітлена в монографії проблематика мала належну апробацію у вигляді наукових статей в українських і зарубіжних фахових виданнях, обговорювалася на наукових семінарах, репрезентувалася в конференційних виступах. Т. Гаврилів заснував наукове серійне видання „Студії австрійської літератури”, а також упорядкував і видав три томи наукових праць про літературу німецькомовного експресіонізму.

Автор названого дослідження представляє на його сторінках новаторське прочитання текстів австрійської літератури. Його основу

створять переконливі літературознавчі факти, події, явища, тенденції та закономірності. Він уводить в українське літературознавство позиції з-під пера провідних учених з теорії літератури, з історії й теорії автобіографічної і подорожньої літератури. Дослідник вдало висвітлює дію художньої і персоналістської ідентичності „Я-особи”, системно увиразнюючи зв’язок між „Я” і художнім простором крізь призму розгляду автобіографічної та подорожньої літератури. У цьому аспекті видаються переконливими, а нерідко і показовими спостереження, коли йдеться про функціонування ідентичності у художньому просторі з її проекцією на мистецьку фігуру.

Т. Гаврилів вдало обґрунтовує необхідність розмежування між уявленнями про ідентичність у філософії і психології по один бік і художньої ідентичності – по інший. Опираючись на аналіз художніх творів з широким підґрунтям і паралелями в історії європейських літератур, він випрацьовує інтегральну концепцію художньої ідентичності. Впадає в око той факт, що вчений аргументовано розкрив сутність ідентичності художньої форми у таких змістових іпостасях, як автобіографічна література, класична автобіографія, нефікційний автобіографічний роман, фікційний біографічний роман, нефікційне оповідання, подорожня література, подорожні нотатки, подорожній нарис (розділ II); ідентичність художнього „Я”, автобіографічне „Я”, подорожнє „Я” (розділ III). Щоправда, робота виграла б, коли б названі складники містили розгорнуту естетичну оцінку засадничих критеріїв. Це спричиняло б конкретизовану спрямованість на поглиблене розуміння реципієнтом специфіки форми і фігури, а звідси – і змісту ідентичності у художньому просторі, приміром, в автобіографічній пенталогії Томаса Бернгарда (*Die Ursache. Eine Andeutung*, 1975; *Der Keller. Eine Entziehung*, 1976; *Der Atem. Eine Entscheidung*, 1978; *Die Kälte. Eine Isolation*, 1981; *Ein Kind*, 1982). Таким чином, тут напрошується докладніша характеристика руху зображення так званої змісто-форми не як дуального начала, а продуктивної єдності, коли форма і фігура відповідають змістові ідентичності у художньому просторі. Проте це зауваження не має принципового характеру; радше варто виокремити його на рівні побажання – предметно увиразнити змістове ядро цікавого монографічного дослідження в наступних студіях науковця.

Загальна структура роботи не викликає заперечень. Вона виразно дуалістична (розділ II присвячений дослідженню ідентичності художньої форми; розділ III – дослідженню ідентичності художньої фігури). В подальшому доцільно поширити випрацьовану в монографії концепцію художньої ідентичності на інші види і жанри літератури. До слова, у вступі міститься чітке визначення найважливіших понять і фундаментальний критичний огляд тематичної наукової літератури.

Важливо, що Тимофій Гаврилів робить наголос на німецькій літературній традиції, слушно й докладно мотивуючи такий підхід проаналізованими художніми текстами, що належать до німецькомовних літератур. Водночас він не обмежується цією традицією, а залучає праці англо-американських і французьких учених. Самодостатня цінність вступного розділу як своєрідного „заспіву” до всього дослідницького

масиву полягає у двох аспектах: органічно поєднуються зарубіжна й українська традиції; при цьому стають очевидними відмінності в шляхах розвитку теоретичної літературознавчої думки в різних країнах, зокрема в Україні.

А недоліки? Монографія виграла б, якщо б її автор закріпив типологічне зіставлення зразків подорожньої літератури з проекцією на її історичну наступність у дієвому сприйнятті народами Східної, Центральної та Західної Європи. Напрошується більш розгорнуте резюме німецькою мовою, що сприяло б поширенню капітальної праці перспективного українського літературознавця серед зарубіжних спеціалістів.

Водночас доволі вагомими видаються фрагменти, пов'язані з творчістю Еліаса Канетті („Автобіографія”, „Подорожній нарис”), а також Петера Гандке („Вчора в дорозі”) та Інгеборг Бахманн („Фікціональний подорожній роман”). Привабливим – з огляду на докладно проаналізований матеріал – постає твір „Вигнання з пекла” Роберта Менассе. Тут маємо ситуативну, художньо-естетичну ланку, що рельєфно поєднує жанрово-тематичні ознаки автобіографічного, біографічного і подорожнього романів. Власне, на основі збірки подорожніх нарисів „Голоси Марракешу” Еліаса Канетті дослідник з особливою націленістю порушив питання про ідентичність цивілізаційної настанови – традиції усного оповідництва і письмової традиції. Зіткнення цих традицій відбувається в руслі „зістрічі цивілізацій”. Важливим заторкнутим аспектом видається дослідження ідентичності книжки як друкованого продукту і художнього тексту, а також подібностей і відмінностей між ними. Вказівник імен відповідає вимогам, що висуваються на сучасному етапі до аналогічних наукових праць. Виразно проступає факт: монографія вводить в український контекст цілий пласт неперекладених художніх творів сучасної австрійської літератури.

Монографія „Форма і фігура. Ідентичність у художньому просторі” продовжує і виводить на новий теоретичний рівень досліджувану проблематику. До слова, вона була предметом зацікавлень автора також у попередній праці („Текст між культурами. Перекладознавчі студії”. – К. : Критика, 2005. – 200 с.). Вони творять цілісність, бо Т. Гаврилів шукає і знаходить концептуально новаторські ходи, коли висвітлює ідентичнісну доміную, а саме на прикладі художнього перекладу мовою мети. З іншого боку, він обстоює необхідність вирішення таких важливих питань, як зміна ідентичності художнього тексту у процесі перекладної інтерпретації з однієї мови іншою. Йдеться про його дослідження німецькою мовою: „Ідентичності в австрійській літературі ХХ століття” („Identitäten in der österreichischen Literatur”. – Львів: Класика, 2008. – 408 с.). Ця ґрунтовна студія Т. Гавриліва має науково-практичне спрямування, оскільки на її сторінках багато уваги приділено ідентичності ліричного мовлення. Іншими словами, ідентичність ліричного „Я” виведена за межі „Форми і фігури”.

Рецензована монографія „Форма і фігура. Ідентичність у художньому просторі” є, без сумніву, знаковою в українській літературознавчій науці, якщо розглядати її міжнародний контекст.